وی در ادامه به ادلّه عقلی قائلین به تصویب اشاره می کند:

۱. **وأما من جهة المعقول ، فمن سبعة أوجه.**

الأول أنه لو كان الحق متعينا فی باب الاجتهاد فی كل مسألة لنصب الله تعالی عليه دليلا قاطعا ، دفعا للاشكال ، وقطعا لحجة المحتج

۲. **الثانی : أنه لو كان الحق فی جهة واحدة ، لما ساغ لاحد من العامة تقليد أحد من العلماء ، إلا بعد الاجتهاد والتحری فيمن يقلده ، وليس كذلک . وحيث خير فی التقليد دل علی التساوی بين المجتهدين ، فإن الشرع لا يخير إلا فی حالة التساوی.**

[توضیح: مقلدین مخیّر بین مجتهدین هستند در حالیکه اگر یکی از آنها مصیب بود و بقیه مخطی، باید مقلد هم تلاش می کرد تا دریابد کدام یک از مجتهدین مصیب هستند و در نتیجه باید شخص مقلد هم مجتهد می شد.]

۳. **الثالث : أنه لو كان الحق فی جهة واحدة ، لوجب نقض كل حكم خالفه ، كما قاله بشر المريسی والأصم . وحيث لم ينقض دل علی التساوی.**

۴. **الرابع : أنه لو كان الحق فی جهة واحدة ، لما وجب علی كل واحد من المجتهدين اتباع ما أوجبه ظنه ، ولا كان مأمورا به ، لان الشارع لا يأمر بالخطإ ، وحيث كان مأمورا باتباعه ، دل . علی كونه صوابا.**

[توضیح: اگر قائل به خطا باشیم، معلوم می شود که واقع واجب است ولذا نباید عمل به ظن، واجب باشد چراکه معلوم نیست که مظنون، همان واقع باشد.]

۵. **الخامس : أنه لا خلاف فی ترجيح الأدلة المتقابلة فی المجتهدات بما لا يستقل بإثبات أصل الحكم ولا نفيه ، فدل علی أن الدليل من الجانبين ما هو خارج عن الترجيح ، فالدليل علی كل واحد من الحكمين قائم ، فكان حقا.**

[توضیح: در مورد دو دلیل که نمی توان مستقلاً حکمی را ثابت یا نفی کنند، بدون اشکال باید به سراغ ترجیح رفت. پس معلوم می‌شود که اگر دلیل هایی به تنهایی حکم را ثابت کردند محتاج ترجیح نیستند و این یعنی هرچه ادله ثابت می‌کنند، حق است.]

۶. **السادس : أن حصر الحق فی جهة واحدة مما يفضی إلی الضيق والحرج ، وهو منفی بقوله تعالی ﴿ وما جعل عليكم فی الدين من حرج ﴾ ﴿ الحج : ۷۸ ﴾ وقوله تعالی ﴿ يريد الله بكم اليسر ، ولا يريد بكم العسر ﴾ ﴿ البقرة : ۱۸۵ ﴾.**

۷. **السابع : أنه لو كان المجتهد مخطئا ، لما علم كونه مغفورا له ، واللازم ممتنع.**[1]

۱ . همان، ص۱۹۳

ما می گوییم:

۱. آمدی در ادامه تمام ادله مذکور را پاسخ می دهد

۲. توجه شود که چنانکه خواندیم روشن شد که عقیده تصویب در میان اهل سنت، نظریه اجماعی و حتی مشهور نبوده است.

البته اکثریت قائلین به تصویب، در فرض «عدم وجود نص» قائل به تصویب هستند ولی چنانچه خواندیم، در فرض «وجود نص» هم کسانی قائل به تصویب بوده اند.

۳. اما اینکه از دیدگاه اهل سنت، ماهیت تصویب چیست، محل اختلاف است. که در این باره لازم است به طور مجزا بحث کنیم.

۴. فخر رازی هم در المحصول، درباره تصویب و تخطئه می نویسد:

« مسألة

اختلفوا فی تصویب المجتهدین فی الأحکام الشرعیة وضبط المذاهب فیه علی سبیل التقسیم أن یقال المسألة الاجتهادیة إما أن یکون لله تعالی فیها قبل الاجتهاد حکم معین أو لا یکون فإن لم یکن لله تعالی فیها حکم فهذا قول من قال کل مجتهد مصیب وهم جمهور المتکلمین منا کالأشعری والقاضی أبی بکر ومن المعتزلة کأبی الهذیل وأبی علی وأبی هاشم وأتباعهم ثم لا یخلو أما أن یقال إنه وإن لم یوجد فی الواقعة حکم إلا إنه وجد ما لو حکم الله تعالی بحکم لما حکم إلا به

وإما أن لا یقال بذلک أیضا

والأول هو القول بالأشبه وهو منسوب إلی کثیر من المصوبین

والثانی قول الخلص من المصوبین

أما إن قلنا إن فی الواقعة حکما معینا عند الله فذلک الحکم إما أن لا یکون علیه إمارة ولا دلالة أو علیه إمارة ولیس علیه دلالة أو علیه دلالة أما القول الأول وهو أنه حصل الحکم ولکن من غیر أمارة ولا دلالة فهو قول طائفة من الفقهاء والمتکلمین ونقل عن الشافعی رضی الله عنه أنه قال فی کل واقعة ظاهر وإحاطة ونحن ما کلفنا بالإحاطة وهؤلاء زعموا أن ذلک الحکم مثل دفین یعثر علیه الطالب بالاتفاق

فلمن عثر علیه أجران ولمن اجتهد ثم غاب عنه أجر واحد وذلک الأجر علی ما تحمل من الکد فی الطلب لا علی نفس الخیبة [ناامیدی] وأما القول الثانی وهو أن علیه دلیلا ظنیا فها هنا أیضا

قولان أحدهما أن المجتهد لم يكلف بإصابته لخفائه وغموضه فلذلک کان المخطئ معذورا ومأجورا وهو قول کافة الفقهاء وینسب إلی الشافعی وأبی حنیفة رضی الله عنهما

وثانیهما أنه مأمور بطلبه أولا فإن أخطأ وغلب علی ظنه شئ آخر فهناک یتعین التکلیف ویصیر مأمورا بأن یعمل بمقتضی ظنه ویسقط عنه الإثم تحقیقا

وأما القول الثالث وهو أن علیه دلیلا قاطعا فهؤلاء اتفقوا علی أن المجتهد مأمور بطلبه لکنهم اختلفوا فی موضعین أحدهما أن المخطئ هل یستحق الإثم والعقاب أم لا فذهب بشر المریسی من المعتزلة إلی أنه یستحق الإثم والباقون اتفقوا علی أنه لا یستحق»[1]

توضیح:

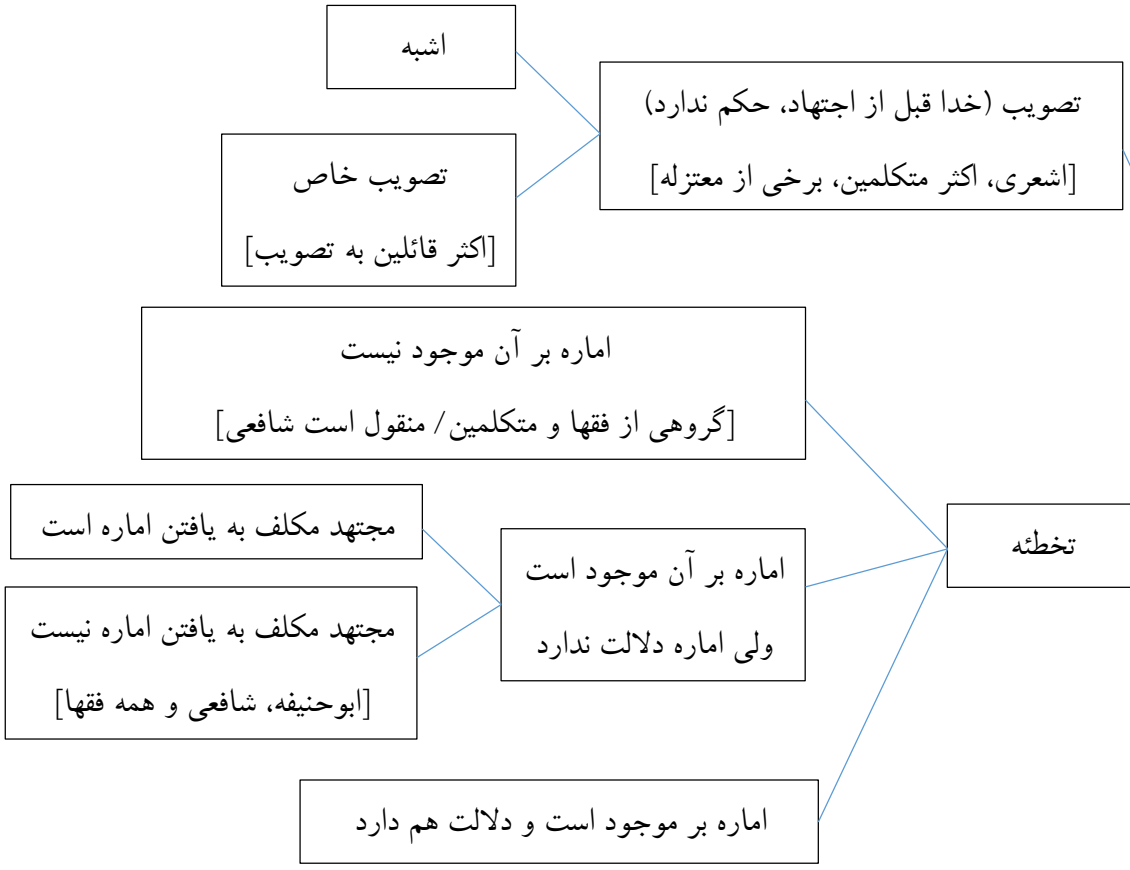

۱ . المحصول، ج۶، ص۳۳